

A Johann Halbig-féle Immaculata-oszlop pár évvel 1867-es felavatása után. Háttérben a Rókus-kápolna és Kerepesi (ma Rákóczi) út (Liczkó János felvétele, 1870 körül, BTM Kiscelli Múzeum F.)

gondolkodni, hogy mennyire jól mutatna a lebontott emlékmű talapzatán egy többkarú légszesz kandeláber (miközben a szobor körül már több lámpa is állt ekkoriban). Meglehetősen sok fantázia kellene ahhoz, hogy barátságos lépésnek gondoljuk ezt, s így vélekedhetett Simor is, aki kijelentette, hogy mivel a szobor lábazata nem kandelábertartó, üdvözlőné, ha a

magisztrátus valahová máshová tenné azt (a város erről az ötletéről végül is hamar lemondott). Később aztán felvetődött, hogy Szent István szobrát helyeznék oda, mely emlékmű kezdeményezése egyébként épp a Szentháromság-emlékmű avatása utáni fogadáson merült fel először (de csak közel 50 esztendővel később, 1906-ban állították fel a Halászbástya közelében Strobl Alajos alkotását). Néhány év után az is szóba került, hogy Czigler Győző tervei alapján egy „nyilvános obszervatóriumot” épít a főváros oda, de az Erzsébet híd miatt végül ebből sem lett semmi, és az emlékmű helyett sem készült újabb műalkotás sem a templom környékére, sem máshova. Ki emlékezett akkor már Simor bontáshoz hozzájáruló feltételére?

Szintén Andreas Halbighoz kapcsolódik egy másik kellemetlen eset is. Annak a kőből készített hatalmas Krisztus-figurának, valamint a 12 apostolnak a sorsa, melyeket még állítólag Scitovszky esztergomi érsek megbízására készített, aki ebben az időben a fenti Szentháromság-emlékművön kívül is számos feladattal látta el a művészt (közülük a mai napig láthatóak például az esztergomi egykori Nagyszeminárium – ma Szent Adalbert Központ – főbejárata melletti fülékében álló, Oláh Miklóst és Szelepcsény Györgyöt ábrázoló szobrok, de az itteni kápolna faoltára is nevéhez fűződik). Mivel az egész ügyről nagyon kevés információ van, így sok a bizonytalanság, ezért azt sem tudni, hogy ezek a figurák valójában hova kerültek volna. Óriási méretük (Krisztus közel 5 méter, vagyis 18 láb magas) leginkább épületdíszítő funkciót sejtetnek, és meglehet, hogy eredetileg az esztergomi bazilikára készültek (Halbig az 1860-as évek első felében valóban tervezett figurákat ennek főhomlokzatára). Amikor azonban Scitovszky 1866-ban meghalt, utóda, Simor János megtagadta a szobrok átvételét, és az ügyből bírósági per lett, amelybe – állítólag – Halbig néhány évvel később bele is halt (más források szerint inkább tüdőödémába). Bár az eset miatt a szobrász özvegyét magas kártérítésben részesítették, nem tudott az óriási szobrokkal mit kezdeni, melyeket előbb megpróbált eladni, majd a Krisztust leszámítva – helyhiány miatt – szétverte a többit [Jézus figurája – több helyszínt megjárva – most Bécs egy XIV. kerületi (Penzing) temetőjében áll, ahova a művészt és feleségét is temették]. Nem ismerjük Simor elutasításának okát, az azonban sejtethető, hogy a Szentháromság-emlékmű ismertett kálváriáját követően meginoghatott a bizalma a szobrászban, ám korábban nyilván nem tudta a szerződést felbontani, hiszen akkor még

élt Scitovszky. Az is lehetséges, hogy a koncepció változott, hiszen a főhomlokzatra sem akkor, sem pedig később nem készültek szabadon álló szobrok (tervek azonban voltak erre nézve), illetve Casagrande lebontott apostolainak sem készültek pótlásai. Ennek oka pedig a statikában keresendő: ugyanis nem sokkal Halbig szobrainak elkészülte után kellett pont súlyuk miatt eltávolítani ez utóbbi négy óriást. Elképzelhető tehát, hogy Krisztus és a 12 apostol figurájának megrendelését követően derültek ki a statikai problémák. Vajon ezek tudatában jó ötletnek bizonyult volna a 13 hatalmas kőalak felhelyezése? Már ha egyáltalán ide készültek. Akármilyen is történt az eset, igen alapos okok kellett hozzá, hogy egy ilyen grandiózus megrendelést már kész állapotában egyszerűen visszautasítsa a hercegprímás a nélkül, hogy műveknek másodlagos elhelyezést talált volna.

Volt gond Halbig öccse, Johann 1867-ben a budapesti Rókus-kápolna előtt felállított, cinkből öntött, közel 15 méter magas Immaculata-oszlopával is, bár ez esetben a szobrász teljesen „ártatlan” volt (ennek „leszegényített” másolata áll ma, közel eredeti helyéhez, eltérő tájolással, lépcsőzet, rácsozat és a nagyjából 3,5 méter magas kandeláberek nélkül, Mária szobrának másolatával, melynek torzója a Kiscelli Múzeumba került néhány éve). A Lengyel Miklós egri kanonok és prépost által felajánlott alkotást eredetileg ugyanis Egerben szerette volna felállítani – a főtemplom és a Lyceum közötti teret díszítette volna –, ám a város gazdasági („gazdászati”) bizottmánya 1866 nyarán kiadott határozatában elutasította kérését. Ezt követően Lengyel Pesthez fordult ajánlatával, majd nem sokkal az után, hogy megegyeztek a helyszínről, Eger is észbe kapott „ugyanis október 14-én tartván ebben egy népgyűlést, iparkodott jóvá tenni azt, a mit gazdasági bizottsága [...] elpuskázott, s hogy a szobrot a város részére visszaszeresse”. Ennek érdekében megkeresték Pestet, hogy kegyeskedjék a szobrot átengedni, mivel azt eredetileg Eger városának ajánlották fel. Ezt a tanács természetesen elutasította, hiszen ebben az ügyben már született döntés. Kicsit eufemisztikusan hangzik az indokolás egyik pontja, mely szerint az adományozó „a város iránti kegyeletből és őszinte hajlamból önkéntesen ajándékozta” a művet. Az igazság ezzel szemben árnyaltabb: azért adományozta Pestnek, mert a szobor eredeti helyéül kért területet Eger nem akarta átengedni. Egyet kell értenünk Schmall Lajos történetíró, fővárosi levéltáros megjegyzésével, aki néhány évtizeddel később ekképp kommentálta Pest döntését: „Így fogva fel a dolgot, az ajándék becsét veszítette,

s Pest város tanácsa lelki fensőségét inkább kitünteti, ha a szobrot az adományozó meghallgatása nélkül is – a ki a lemondást mindenesetre köszönettel fogadta volna már azért is, mert fogadalmá a szobrot Eger városához kötötte, – Eger város birtokába visszabocsájta.” Az alkotást végül 1867. szeptember 8-án szentelték fel. A bronzírozott Immaculata-figurát tehát Johann Halbig mintázta és öntette, az oszlopot, a rácsozatot, valamint a körülötte egykor állt négy díszes kandelábert Frey Lajos tervei szerint a Schlick-féle öntöde kivitelezte, a vörös mészkő lépcsőzetet pedig Kauser Jakab szállította. Bár amint a *Vasárnapi Ujság* megjegyzi: „Pest, Európa egyéb fővárosaihoz képest rendkívül szegény még nyilvános szobrokkal; azért valódi esemény volt fővárosunkra nézve” a fenti alkotás avatása, bár ennek ellenére alapvetően mégsem nagyon mozgatta meg a sajtót. Mi több! Némi kritika is megfogalmazódott. Mint azt ugyan itt olvasni, az Immaculata „művészi tekintetben nem kifogástalan” már csak azért sem, mert a szobor enyhe előrehajlása „által veszt fenségéből, s csaknem setétnek tűnik föl. Az arczon sincs sem azon fenség, sem azon báj, melyet a szűz anyában a hit s költészet képez, kellőleg kifejezve. A ruha redőzete is nélkülözi a könnyedséget. Mind e hiányok dacára azonban szobor-szegény fővárosunknak valódi nyeresemény – s ajándéknak mindenesetre igen szép ajándék.”

Szintén Johann Halbighoz kapcsolódik a már említett Széchenyi-büszk, mellyel ugyancsak voltak gondok. A legnagyobb magyar 1860. április 8-i halálát követően ugyanis Pest kevesebb mint egy hónap leforgása alatt szerződést kötött Halbiggal (akivel akkor már a József nádor szobor miatt amúgy is szerződésben állt), és azért nem érdekelhette a Hans Gasser által két évvel korábban mintázott utolsó hiteles portré mely már akkor rendkívül népszerű volt mert az nem a mindenki által ismert, élete teljében lévő nagy államférfit ábrázolta. Ráadásul a Pesti Városháza tanácstermébe megrendelt mű már csak azért sem lehetett Gasseré, mert az akkor a várossal – és a polgármesterrel – igen szoros kapcsolatot ápoló Halbig még le is szolta munkáját, hogy az a mellszobor nem is hasonlít Széchenyire. Amikor a Gasser műhelyét is megjárt Izsó – aki mestere Széchenyi-portróját két ízben is márványba faragta – tudomást szerzett Pest megbízásáról, úgy vélekedett, hogy mindez „nagyon szép, de ezt Gasser inkább érdemelte volna”. A hasonlatosságra vonatkozó fenti észrevételt egyébként személyesen is megkapta Izsó, amikor müncheni tartózkodása során 1860 nyarán meglátogatta az éppen a büszkön dolgozó szobrászt: „azt mondta, hogy az [a Gasser-féle Széchenyi-

Az eredeti, cinkből öntött és festett Immaculata-szobor torzója 1990-ben a Budapest Galéria sülysápi telepén (Fortepan / Erdei Katalin) és napjainkban (Sz. M. felvétele)

Johann Halbig büszte Széchenyi Istvánról, mely Izsó Miklós meglátása szerint „nagyon szépen van modellirozva, de a profilja nem az eredeti, így hasonlatosság sincs meg benne eléggé – felette eszményi”, 1860 (SZM-MNG)

büszt] nem hasonlít hozzá; gondoltam magamba, hogy mindenki a magáét dicséri ő, aki soha nem látta Széchenyit, ilyet mer mondani; Különb Halbig nagyon dicsekvő.” Ennek ellenére elismeri, hogy a portré „nagyon szépen van modellirozva, de a profilja nem az eredeti, így hasonlatosság sincs meg benne eléggé – felette eszményi”.

Halbig 1860. április végén Pestre látogatott, és Conrad Gusztáv polgármester meghívására szűk családi körben tiszteletét is tette, majd május 4-én a Széchenyi-szobor miatt szerződésbe léptek vele. Nem véletlenül egy nappal azelőtt, hogy a József nádor szobor Pestre érkezett. A szobrász azonban nem jött üres kézzel: magával hozta a Széchenyi-büsztmintáját, melyet tehát még a szerződéskötés előtt elkészített, és míg Pesten mulatott, a szobor „ki is volt téve az akadémiában, s minden tekintetben jónak találtatt”, mivel „a minta meglepőleg hiven adja vissza a nagy férfiú alakját legjobb korából”. Az „életnagyságúnál némileg nagyobb”, carrarai fehér márványból faragott portréval Halbig az év októberére végzett,

s az – a hozzá tartozó, mauthauseni csiszolt gránitból készült posztamenssel együtt – december elejére meg is érkezett Pestre. Szinte pont akkor, amikor az Izsó által márványból kifaragott Gasser-féle büsztt az Akadémia épületébe. Ezzel együtt Halbig még további négy gipszmásolatot is küldött – ahogy korábban említettük –, melyek a „városi nyilvános intézeteknek fognak ajándékozni”, azonban a „kedvezőtlen folyamatok” miatt – hiszen a kiegyezés előtt vagyunk még – ünnepélyesen egyet sem avattak fel (ugyanezen okból késlekedett a József nádor szobor felállítása is).

A szoborral sok baj volt. Mire Pestre érkezett, posztamense megrepedt, így azt Dunaiszky Lászlóval javíttatta ki Halbig a saját költségén. Az is kiderült, hogy nincs rajta felirat, miután Pest csak hosszas tárgyalások után tudott döntést hozni arról, hogy a néven, valamint a születési és halálozási dátumon kívül semmi más ne kerüljön rá. Nagyobb galibát okozott az a bizonyos „hamuszürke erecske”, mely a büsztt két oldalán, a fül mögötti részen végighúzódik. A városatyákat annyira nyugtalanította a dolog ugyanis, hogy vizsgálatot indítottak ez ügyben, különös tekintettel a Halbiggal kötött szerződésben lefektetett, s a portré anyagaként megjelölt elsőrangú fehér carrarai márvány kérdésére, s addig, míg ez a vizsgálat be nem fejeződött, elzárkóztak minden további kifizetéstől. Nem sokkal a büsztt megérkezését követően felkérték tehát Marschalkó János pesti és az épp itt tartózkodó Josef Schönfeld bécsi szobrászokat, hogy vizsgálják meg a márvány minőségét. Ők úgy vélték, hogy „a márvány minőségére nézve masodrendű, azon látszható hamuszínű erecske vasrészeket tartalmazza, később rozsdás színt mutatkozand”. Kijelentették továbbá, hogy „elsőrendű márvány helyett másod rendű használtatt a szoborra, s a készitési hiba mely a munka foganatosítása előtt mutatkozott elkerülhető vala, sajnosan veszi e' bizottmány annál is inkább, mivel ezen műmunka által egy nagy férfi s hazafi örökítése szándékoltatott, mit Halbig tanár úrral közöltetni vélük”.

Érdekes módon fél évvel később, 1861 nyarán még mindig ugyanez volt a téma, de ezúttal Marschalkó mellé Dunaiszky László szobrász és Diescher József építész kerültek a szakértői grémiumba, akik kevésbé szigorúan vélekedtek a márvány anyagáról. Mint véleményezték: „a márvány minősége elsőrangú ugyan, és csak annyiban nem felel meg a szerződés 3. pontjának, hogy abban az mondatik, hogy anyagul tiszta carrarai fehér márványt vétetik, de a szobor két oldalrészén barna erek vonódnak el, mire nézve Dunaiszky László szobrász úr megjegyzé, hogy épen az első osztályú carrarai márvány az,

melyet egészen tisztán kapni alig lehet; – mit azon körülmény is bizonyít, hogy épen a világ leghiresebb szobrászi művein is talátnak általában ily erek.” A bizottság tehát a kérdést így summázta: „Tekintve már most, hogy azon ér, mely a szobron átnyulik nem arcoldalon – hanem az oldal részeken létezik 's a' megszemlélő előtt nem szembe tűnő, de különben minden tekintetben tökéletes és kitünő mű a bizottmány maga részéről, nem látja okát annak hogy eme szobrot szerződés ellenesnek tekinteni kellene.”

A városatyák a márvány minőségének kérdésén – úgy tűnik – képtelenek voltak túlhaladni, ezért nemsokára összehívtak egy újabb, immár egy harmadik bizottságot is Szkalnitzky Antal építész, Henszlmann Imre műkritikus és Izsó Miklós szobrász bevonásával. Később – mivel Szkalnitzky Berlinben, Izsó pedig Münchenben tartózkodott –, az előbbi helyett Sebastiani Frigyes pesti képviselőt, utóbbi helyett pedig Alexy Károly szobrászt kérték föl. Az 1862 februárjában – Henszlmann nélkül – összeállt bizottsági jelentés azonban nem sokat változott az előzőhöz képest. Azt azonban megjegyzik, hogy a szobrász kifizetése különböző okok miatt már régóta késik, ami „eléggé kellemetlen és terhes ezen művészre nézve”. A fizetés egészen 1863 őszéig húzóódott, miközben Halbig igen neheztelt Pestre. A szobrot végül olyan nagy becsben tartották, hogy ez évben „a szabadon tartott mellszobornak elpiszkolódás és megszürkülés elleni megóvása végett, ennek üvegfedél alá helyezése, vagy fátyolpelleli befödése iránt” is intézkedtek. A büsztt jelenleg a Szépművészeti Múzeumban található, illetve az egyik gipszváltozat az MTA gyűjteményét gyarapítja.

Nagyjából az 1870-es évektől a közteterekre elsősorban pályázat útján választottak tervet és szobrászt, ami egy bizonyos fokú garanciát jelentett arra vonatkozólag, hogy olyan, általános nemtetszést szülő szobor, mint a fent ismertetett Katona vagy Kisfaludy, ne születhessen. Persze más esetekben bőven volt esély nézetkülönbségekre, azonban ezek kevésbé voltak jellemzőek.

Találunk a század végén arra is példát, hogy egy köztéri alkotást nem a minősége, nem is az állapota, hanem politikai okok miatt távolítottak el. Ahogy arról szó volt, a budai Hentzi-emlékmű mélyen sértette a magyar közvéleményt, viszont Ferenc József hajthatatlansága miatt az 1867-es kiegyezés után is a helyén maradt. (Azt, hogy Hentzi helytállása milyen fontos lehetett Ferenc József számára, az is jelzi, hogy festményt is rendelt a tábornok hősi haláláról. Fritz d'Allemand

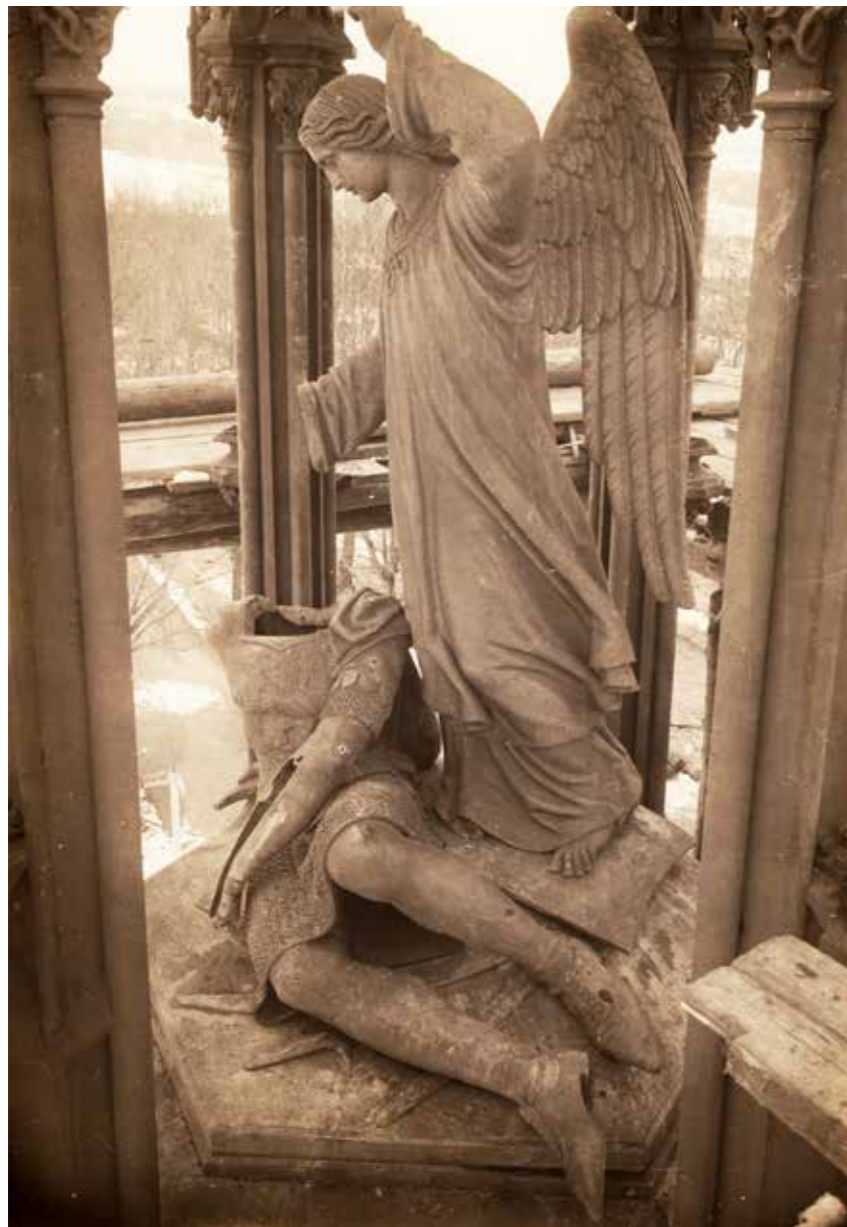
olajképe – párdarabjával, a Lánchíd felrobbantási kísérlete közben elhunyt Alois Alnoch von Edelstadt ezredes halálát ábrázoló alkotással együtt – Ferenc József élete végéig a császár hálósobáját díszítette a bécsi Hofburgban. A festmények egy Erzsébetet ábrázoló lovas portrét fogtak közre, amelyet a leendő császárné még fiatal menyasszonyként, az eljegyzésüket követő karácsonykor ajándékozott vőlegényének.) 1895-ben egy hírlapíró, Szeless Adorján próbálta meg felrobbantani a Hentzi-emléket, azonban a sardíniásdobozba töltött lőpor az öntöttvas architektúrának nem ártott, mindössze a téren álló házak ablakait törte be.

Végül 1898-ban határoztak a Hentzi-szobor eltávolításáról Erzsébet királyné tervezett emlékműve miatt. A szoborbizottság november 2-án döntött az uralkodóné szobrának elhelyezéséről és – hová máshová? – erre pont a fenti emlékműnek is otthont adó Szent György teret találták a legalkalmasabbnak. November 10-én Ferenc József jóváhagyását is megkapták, és az uralkodó a Hentzi-szoborcsoport új helyéül a hűvösvölgyi hadapródiskolát jelölte ki. Az is kívánsága volt, hogy az emlékművet egyesítsék az elesett császári katonák maradványaival. Ezzel a szoborcsoport síremlék funkciót is kapott. Erzsébet tervezett szimbolikus térfoglalásával a döntéshozók a királyné halála után is az uralkodó és a magyar nemzet közti megbékélést előmozdító szerepbe helyezték. Ez már életében is mítoszának egyik meghatározó eleme volt. „Áldott emlékü királyné alakja fog állni azon a helyen, hol a szomorú idők háborgó érzéseivel járt eddig a magyar ember. A Hentzi szobor többé nincs, a fájalmak helyét az engesztelés angyala [ti. Erzsébet királyné] megváltotta” – kommentálta a döntést a Vasárnapi Ujság. Ma már megállapíthatatlan, hogy a helyszínválasztásban mekkora szerepet játszott az a gondolat, hogy a királyné emlékére való hivatkozással az uralkodó végre meggyőzhető lesz a Hentzi-szobor lebontásáról.

Hentzi emlékművét 1899 áprilisában szerelték szét (alapozásának maradványait a Szent György téren 1994–1995-ben zajló ásátások során tárták fel), a szoborcsoport ünnepélyes újraavatására pedig 1899. augusztus 12-én került sor. Az időpontválasztás borzolta a magyar közvéleményt, hiszen másnap a világosi fegyverletétel 50. évfordulója volt. Ugyancsak sérelmezték, hogy az uralkodót József főherceg, a Magyar Honvédség főparancsnoka képviselte. Kritikával illették továbbá azt is, hogy Budapest helyőrsége az osztrák császári himnusz hangjaira vonult el a szobor előtt. A „Götterhalte” ugyan

A sok galibát okozó „hamuszürke erecske” Halbig Széchenyi-mellszobrának nyakrészén (SZM-MNG)

A Hentzi-emlékmű megcsonkított központi csoportja 1918 végén (Müllner János felvétele, Mt) és annak egyetlen fennmaradt részlete, a haldokló harcos sisakos feje a Kiscelli Múzeumban (Sz. M. felvétele)

a Monarchia hivatalos himnusza is volt, nyilvános eljátszását a magyar közvélemény mindig súlyos sérelemként élte meg. 1907-ben, a szegedi Erzsébet-emlékmű – Ligeti Miklós alkotása – avatásán például a városi vezetés nehezményezte, hogy a szobrot felavató József Ágost főherceg érkezésekor a katonazenekar a császári himnuszt akarta játszani. Végül a főherceget a vasútállomáson csak a díszszázad fogadta. Ezalatt a városi vezetés és az összegyűlt tömeg az állomás előtt várakozott, hogy ne kelljen a *Gotterhalte* elhangzásakor jelen lennie. A helyi sajtó éles hangon bírálta a hadsereg döntését, miközben meghatottan írt a Habsburg főhercegről, aki a szobor leleplezésekor tisztelettel, fedetlen fővel hallgatta végig a magyar himnuszt.

A Hentzi-emlékművet 1918-ban, az őszirózsás forradalom utolsó napjaiban csonkították meg. Helyreállítása ezután már nem került szóba. A Tanácsköztársaság idején a maradványokat elbontották, a Róna József szakértői véleménye alapján értékesnek ítélt mellékalakokat a városvezetés a Fővárosi Múzeumban szeretne volna látni. Végül hosszas tulajdonjogi huzavona után a figurákat elárverezték. Kettőt közülük ma a Hadtörténeti Múzeum őriz, további kettő a 2000-es évek elején magántulajdonból került a Budapesti Történeti Múzeumba, míg a maradék kettő közül egy továbbra is magántulajdonban lehet, a másikat 1948-ban ellopták, s feldarabolva egy ócskavas-kereskedőnek adták el fillérékért. A múzeum raktárában néhány éve megtalálták az emlékmű központi szoborcsoportjának részletét, a

haldokló harcos csákánnyal átszúrt, sisakos fejét, mely a másik két mellékfigurával együtt a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának állandó kiállítását gyarapítja.

Végezetül – ahogy a bevezetőben ígértük – nem hagyhatjuk ki a lánchídi oroszlánok „nyelvkérdését”, melyhez csak annyit fűznénk: szobrászuk nem lett öngyilkos miatta. Marschalkó János állítólag párizsi mintái alapján készítette az állatalakokat 1850-ben. Legalábbis egy 1896-os cikk azt írja, hogy akkor még az egyik oroszlán alatt ezt az évszámot pontosan ki lehetett olvasni, egy fél évszázaddal későbbi forrás szerint azonban az 1852-es készítési dátum szerepelt a szobrász szignója („*Marschalkó J.*”) mellett, a pesti jobb oldali oroszlán alatt. A legenda szerinti, Frick Jakab vargalegény által tett felfedezés valóban lázban tartotta egy ideig fél Pestet, és a szo-

bor mesterét, Marschalkó Jánost is elérte, aki egy ideig tűrte, majd így vágott vissza: „*Ich machte wohl keine Pöckelzungen, sondern ruhende Löwen.*”, vagyis nagyjából: „*Nem főtt nyelveket, hanem pihenő oroszlánokat akartam ábrázolni*” (más verziók szerint „*Nem vagyok én husfűsttőlő, aki a nagy nyelveket keresgéli!*”, vagy „*Nem kutya az, hogy lógassa!*”). Állítólag aztán egy idő után megelégedte a folytonos vegzálást, és azt mondta barátainak: „*No hát fogadjunk ötszáz forintba, hogy mikor az oroszlán úgy tartja a száját, mint az én kő-oroszlányaim, nem is látszhatik a nyelve, mert az mélyen lenn fekszik.*” El is mentek egy menaszériába (vándorcirkuszba – „állatseregletbe”), és Marschalkó a fogadást csakugyan megnyerte, a pénzt pedig jótékony célra ajánlotta fel. Egyébként pedig van nyelvük.

Azon lánchídi oroszlánok egyike, melyek szájába Marschalkó János bizony tett nyelvet, de – mint állítólag egyszer mondta – „nem kutya az, hogy lógassa”, 1850 (Sz. M. felvétele)

„No hát fogadjunk ötszáz forintba, hogy mikor az oroszlán úgy tartja a száját, mint az én kő-oroszlányaim, nem is látszhatik a nyelve, mert az mélyen lenn fekszik.” (Szemerey-Kiss Balázs felvétele)